

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยการป้องกันปัญหายาเสพติดโดยเครือข่ายเยาวชน: กรณีศึกษา สโมสรวิทยากรเยาวชนกับโครงการนำร่องในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีแนวคิดและและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 ความรู้เกี่ยวกับยาเสพติด
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันยาเสพติด
- 2.3 แนวคิดการป้องกันและแก้ไขปัญหายาในชุมชนของโนสวั เฮเลน
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินการป้องกันและแก้ไขยาเสพติดในสถานศึกษา
- 2.5 แนวคิดการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขยาเสพติด
- 2.6 แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ
- 2.7 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้
- 2.8 แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน
- 2.9 แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว
- 2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเสพติด

สิ่งเสพติด หรือที่เรียกกันว่า "ยาเสพติด" ในความหมายของ องค์การอนามัยโลก (World Health Organization or WHO) จะหมายถึงสิ่งที่เสพเข้าไปแล้วจะเกิดความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไปโดยไม่สามารถหยุดเสพได้ และจะต้องเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ จนในที่สุดจะทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่อร่างกายและจิตใจขึ้น

พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พุทธศักราช 2522 ที่ใช้ในปัจจุบันได้กำหนดความหมายสิ่งเสพติดให้โทษดังนี้ สิ่งเสพติดให้โทษ หมายถึง สารเคมีหรือวัตถุชนิดใดๆ ซึ่งเมื่อเสพเข้าสู่ร่างกายไม่ว่าจะโดยรับประทาน ดม สูบ ฉีด หรือด้วยประการใดๆ แล้วทำให้เกิดผลต่อร่างกายและจิตใจในลักษณะสำคัญ เช่น ต้องเพิ่มปริมาณการเสพขึ้นเรื่อยๆ มีอาการขาดยาเมื่อไม่ได้เสพ มีความต้องการเสพทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างรุนแรงอยู่ตลอดเวลา และทำให้สุขภาพทรุดโทรม

ปัจจุบันนี้สิ่งเสพติดนับว่าเป็นปัญหาสำคัญของประเทศ เพราะสิ่งเสพติดเป็นบ่อเกิดของปัญหาอื่นๆ หลายด้าน นับตั้งแต่ ตัวผู้เสพเองซึ่งจะเกิดความทุกข์ลำบากทั้งกายและใจ และเมื่อหาเงินซื้อยาไม่ได้ก็อาจจะก่อให้เกิดอาชญากรรมต่างๆ สร้างความเดือดร้อนให้พ่อแม่พี่น้องและสังคม ต้องสูญเสียเงินทอง เสียเวลาทำมาหากิน ประเทศชาติต้องสูญเสียแรงงานและสูญเสียเงินงบประมาณในการปราบปรามและรักษาผู้ติดสิ่งเสพติด และเหตุผลที่ทำให้สิ่งเสพติดเป็นปัญหาสำคัญของประเทศอีกข้อหนึ่งคือ ปัจจุบันมีผู้ติดสิ่งเสพติดเพิ่มมากขึ้นทั้งนี้ยังไม่รวมถึงจำนวนผู้ติดยาหรือ สุรา ยากระตุ้น หรือกดระบบประสาทที่ผสมอยู่ในเครื่องดื่มต่างๆ

ยาเสพติด หมายถึง สารเคมี หรือสารใดก็ตาม ซึ่งเมื่อบุคคลเสพ หรือรับเข้าสู่ร่างกาย ไม่ว่าจะโดยการฉีด การสูบ การกิน การดม หรือวิธีอื่น ติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วจะก่อให้เกิดการเรื้อรัง ซึ่งจะทำให้ร่างกายของผู้เสพลีสมโทรม และเป็นภาวะแก่สังคม

ประเภทของยาเสพติดจำแนกตามการออกฤทธิ์ต่อระบบประสาท แบ่งเป็น 4 ประเภทคือ

1.ประเภทกดประสาท ได้แก่ ฝิ่น มอร์ฟิน เฮโรอีน ยานอนหลับ ยาระงับประสาท ยาแก้ปวดประสาท เครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ ทุกชนิด รวมทั้ง สารระเหย เช่น ทินเนอร์ แอลกอฮอล์ น้ำมันเบนซิน กาว เป็นต้น มักพบว่าผู้เสพยาเสพติดมี ร่างกายซูบซีด ผอมเหลือง อ่อนเพลีย ฟุ้งซ่าน อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย

2.ประเภทกระตุ้นประสาท ได้แก่ ยาบ้า ยาอี กระทั่งโคเคน มักพบว่าผู้เสพยาเสพติดจะมีอาการ หงุดหงิด กระวนกระวาย จิตสับสนหวาดระแวง บางครั้งมีอาการคลุ้มคลั่ง หรือทำในสิ่งที่คนปกติ ไม่กล้าทำ เช่น ทำร้ายตนเอง หรือฆ่าผู้อื่น เป็นต้น

3.ประเภทหลอนประสาท ได้แก่ แอลเอสดี และเห็ดขี้ควาย เป็นต้น ผู้เสพยาเสพติดจะมีอาการประสาทหลอน ฝันเฟื่อง หูแว่ว ได้ยินเสียง ประหลาดหรือเห็นภาพหลอนที่น่าเกลียดน่ากลัว ควบคุมตนเองไม่ได้ ในที่สุดมักป่วยเป็นโรคจิต

4.ประเภทออกฤทธิ์ผสมผสาน คือทั้งกระตุ้นกดและหลอนประสาทร่วมกัน ผู้เสพยาเสพติดมักมีอาการหวาดระแวง ความคิดสับสนเห็นภาพลวงตาหูแว่ว ควบคุมตนเองไม่ได้และป่วยเป็นโรคจิตได้ สาเหตุของการติดยาเสพติดเกิดขึ้น ได้เนื่องจากความอยากรู้อยากลอง ด้วยความคึกคะนอง เพื่อนชวน หรือต้องการให้เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเพื่อน มีความเชื่อในทางที่ผิด เช่น เชื่อ

ว่ายาเสพติดบางชนิด อาจช่วยให้สบายใจ ลืมความทุกข์ หรือช่วยให้ทำงานได้มากขึ้น ขาดความระมัดระวังในการใช้ยา เพราะคุณสมบัติของยา บางชนิดอาจทำให้ผู้ใช้ยาเกิดการเสพติดได้โดยไม่รู้ตัว หากใช้ยาอย่างพร่ำเพ้อ หรือใช้ติดต่อกันเป็นเวลานาน โดยขาดการแนะนำจากแพทย์ หรือเภสัชกร สภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัย มีการค้ายาเสพติด หรือมี ผู้ติดยาเสพติด ถูกหลอกให้ใช้ยาเสพติดโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพื่อหนีปัญหา เมื่อมีปัญหาแล้วไม่สามารถแก้ปัญหาให้กับตัวเองได้ การสังเกตผู้ติดยาเสพติด ยาเสพติดเมื่อเกิดการเสพติดแล้ว จะมีผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจ ซึ่งทำให้ลักษณะและความประพฤติของผู้เสพเปลี่ยนไป จากเดิมที่อาจสังเกตพบได้ คือร่างกาย ทรวดโถม ชูบผอม อารมณ์ฉุนเฉียว หรือเจ็บขมึดผิดปกติ จึงมักพบผู้เสพติดชอบทะเลาะวิวาท หรือทำร้ายผู้อื่นหรือในทางกลับกัน บางคนอาจชอบแยกตัวอยู่คนเดียวและหนีออกจากพรรคพวก เพื่อนฝูง ถ้าผู้เสพเป็นนักเรียน มักพบว่า ผลการเรียนแยลง ถ้าเป็นคนทำงาน ประสิทธิภาพในการทำงานลดลงหรือไม่ยอมทำงานเลย ใส่เสื้อแขนยาวตลอดเวลา เพื่อปกปิดรอยเข็มที่ฉีดยาตรงท้องแขนด้านใน หรือรอยกรีดตรงต้นแขนด้านใน ติดต่อกับเพื่อนแปลกๆ ใหม่ ๆ ซึ่งมีพฤติกรรมผิดปกติ ขอเงินจากผู้ปกครองเพิ่ม หรือยืมเงินจากเพื่อนฝูงเสมอเพื่อนำไปซื้อยาเสพติด ขโมย ฉกชิง วิ่งราว เพื่อหาเงินไปซื้อยาเสพติด ผู้ติดยาเสพติดบางชนิด เช่น เฮโรอีน จะมีอาการอยากยาบางคนจะมีอาการรุนแรงถึงขั้นลงแดง

ส่วนแนวทางในการป้องกัน คือการป้องกันตนเอง ไม่ทดลองยาเสพติดทุกชนิด ถ้ามีปัญหาหรือไม่สบายใจ อย่าเก็บไว้คนเดียว ควรปรึกษาพ่อแม่ ครู ผู้ใหญ่ ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น อ่านหนังสือ เล่นกีฬาหรือทำงานอดิเรกต่างๆตามความสนใจ และความถนัด ระมัดระวัง การใช้ยาและศึกษาให้เข้าใจถึงโทษภัยของยาเสพติด ป้องกันครอบครัว ควรสอดส่องดูแลเด็ก และบุคคลในครอบครัวอย่าให้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด อบรมสั่งสอน ให้รู้ถึงโทษภัยของยาเสพติดดูแลเรื่องการคบเพื่อนคอยส่งเสริมให้เขารู้จักการใช้เวลาในทางที่เป็น ประโยชน์ เช่น การทำงานบ้าน เล่นกีฬา ฯลฯ เพื่อป้องกันมิให้เด็กหันเหไปสนใจในยาเสพติด สิ่งสำคัญก็คือทุกคนในครอบครัวควรสร้างความรัก ความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ป้องกันชุมชน หากพบผู้ติดยาเสพติดควรช่วยเหลือแนะนำให้เข้ารับการรักษา โดย ขอรับการบำบัดรักษายาเสพติด ก่อน ที่ความผิดจะปรากฏต่อเจ้าหน้าที่กฎหมาย ยกเว้นโทษให้ และ เมื่อรู้ว่าใครผิด นำเข้าส่งออกหรือจำหน่ายยาเสพติด ควรแจ้งเจ้าหน้าที่ ตำรวจ เจ้าหน้าที่ศุลกากรนายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ หรือเจ้าหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด(สำนักงาน ป.ป.ส.)

แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันยาเสพติด

กรมการพัฒนาชุมชน (2542, น. 17-19) ได้ทำการวิจัยเรื่องทัศนคติของประชาชนในกระบวนการชุมชนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันยาเสพติด โดยได้นิยาม ภูมิคุ้มกัน (immunity) ว่าในทางการแพทย์ หมายถึง การได้รับการกระตุ้นให้สร้างภูมิคุ้มกันขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น การเป็นโรค และภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นโดยการกระตุ้น เช่น การให้วัคซีนโรคต่างๆ

แต่ภูมิคุ้มกันตามความหมายในทางพฤติกรรมศาสตร์ หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่เกิดจากการศึกษาและปรับสภาพแวดล้อมให้ตัดสิ้นใจมีพฤติกรรมตอบสนองปัญหาที่มากกระทบไปในทิศทางที่สร้างเสริมคุณภาพชีวิต อันเป็นที่ยอมรับของสังคม กระทรวงศึกษาธิการมีภาระและหน้าที่รับผิดชอบในการสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กและเยาวชน ป้องกันมิให้เยาวชนที่กำลังศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนติดยาเสพติดให้โทษทุกชนิด ขณะเดียวกันก็ให้ความรู้ คำแนะนำ ปรึกษาแก่ผู้ปกครองของนักเรียน นักศึกษา ตลอดจนประชาชนทั่วไปให้เข้าใจถึงโทษและพิษภัยของยาเสพติด การป้องกันการติดยาเสพติดต้องอาศัยมาตรการ 3 ประการ ได้แก่ การใช้วิธีการทางการศึกษา การปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม และการใช้มาตรการบังคับทางกฎหมาย การสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล ให้เรียนรู้การป้องกันตนเอง เพื่อให้รอดพ้นจากยาเสพติด โดยใช้วิธีการศึกษาและการปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสม 6 ประการ มีดังนี้

1. ส่งเสริมความนับถือตนเอง คือ การที่มนุษย์สามารถวินิจฉัยคุณค่าของตนต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม รู้ว่าตนมีคุณค่า มีความสามารถ มีประโยชน์ และมีความสำคัญต่อผู้อื่นถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันปัญหาการใช้ยาในทางที่ผิดและการพึ่งยา

2. ส่งเสริมให้บุคคลประสบความสำเร็จ ได้รับการยกย่องได้รับความเอาใจใส่ได้รับความเมตตาช่วยเหลือ ได้รับความรักและความเห็นใจ เพื่อสนับสนุนให้เกิดความอบอุ่นทางใจความเชื่อมั่นในตนเอง อันจะนำไปสู่ความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าในสายตาของผู้อื่น

3. ส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกมุ่งมั่นมีความสำนึกในคุณค่าของมนุษย์ สร้างสรรค์เป้าหมายเห็นแนวทางที่จะไปสู่เป้าหมายนั้น มีอิสระส่วนตนในการคิดและตัดสินใจ เกิดพลังที่จะผลักดันตนเองให้ไปถึงจุดมุ่งหมายนั้น โดยไม่เสียกำลังใจแม้จะเผชิญกับอุปสรรค

4. ส่งเสริมความเคารพตนเองและเกียรติภูมิของบุคคล คือ ส่งเสริมประสบการณ์ที่เหมาะสมตามความต้องการ ความสนใจ ความถนัดหรือความสามารถใด ๆ ของบุคคลปฏิบัติ

หน้าที่และมีความรับผิดชอบ มีความอดทน ให้ความร่วมมือ การเคารพในสิทธิหน้าที่ของบุคคล และให้ความยกย่องบุคคลอื่น

5. สนับสนุนให้เกิดโอกาสที่จะฝึกฝนจนเกิดทักษะในการอ่าน การคิดการใช้เหตุผล การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การประกอบอาชีพ การสื่อความ การติดต่อระหว่างบุคคล การทำงานเป็นคณะ การช่วยเหลือคนอื่น การเรียนรู้ด้วยตนเองและการจัดองค์การสังคม

6. การจัดกิจกรรมทางเลือกต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือเด็กให้สามารถเลือก และเตรียมตัวเพื่อมีงานทำตามความสามารถและรู้จักช่องทางในการดำรงชีพอย่างสุจริตด้วยการจัดประสบการณ์ตรง เพื่อส่งเสริมความสามารถในการช่วยตนเอง พัฒนาทักษะในการแสวงหา งานอาชีพ มีโอกาสในการฝึกฝนงานอาชีพจนเกิดทักษะ จนสามารถมีอาชีพอิสระได้เมื่อเกิดความจำเป็น

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว การสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันปัญหายาเสพติด จึงหมายถึง การส่งเสริม สนับสนุน ผ่านการเรียนรู้ทั้งแบบทางการและไม่ทางการ เพื่อให้บุคคลมีพฤติกรรมตอบสนองปัญหาที่มากกระทบไปในทิศทางที่สร้างเสริมคุณภาพชีวิต อันเป็นที่ยอมรับของสังคม

แนวคิดการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชนของโนส ฮาเลน (Nowis Halen)

โนส ฮาเลน (Halen, อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2529, น. 28-32) ได้วิเคราะห์มุมมองการศึกษาถึงปัญหาเสพติด 3 องค์ประกอบใหญ่ ๆ คือ คน ตัวยาและสิ่งแวดล้อม เป็น 3 องค์ประกอบ ไว้ดังนี้

1. องค์ประกอบในส่วนของคนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับคน ได้แก่ สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญทางสังคม ครอบครัวไทยในสมัยปัจจุบัน ได้เปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยายเป็นครอบครัวใหญ่ที่ประกอบด้วยสมาชิก 2-3 รุ่น ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้รับความรัก ความอบอุ่น ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในขณะที่ครอบครัวเดี่ยวเป็นครอบครัวขนาดเล็กที่มีเพียงพ่อแม่ลูก ไม่มีผู้ใหญ่ เช่น ปู่ย่า ตายาย คอยดูแลช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ทั้งพ่อและแม่ต้องทำงานนอกบ้าน เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว ทำให้พ่อแม่ไม่มีเวลาที่จะให้ความรัก และความอบอุ่นแก่ลูกมากขึ้น พ่อแม่ในเมืองจะทิ้งลูกให้อยู่กับเด็กรับใช้หรือพี่เลี้ยง ในขณะที่พ่อแม่ในชนบทจะปล่อยลูกให้ปู่ย่า ตายายเลี้ยงดูในขณะที่พ่อแม่พามาทำงานในเมืองใหญ่ หรือในกรุงเทพมหานคร สภาพครอบครัวเช่นนี้ทำให้เด็กและเยาวชนจำนวนมาก ต้องทนทุกข์อยู่กับสภาพของการขาดการอบรมเลี้ยงดูที่

เหมาะสม ขาดความรักความอบอุ่นที่ควร ได้รับในเยาว์วัย เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่จะเป็นผู้ที่ก้าวร้าว รุนแรง มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน ดิตยาเสพติด เป็นปัญหาของสังคม

2. องค์ประกอบในส่วนของสิ่งแวดล้อม สังคมชนบทไทยในอดีตเป็นสิ่งที่ดีเป็นสังคมที่สงบสุข เปี่ยมไปด้วยศีลธรรมและคุณค่าที่ดีงาม สิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและสังคมเป็นสิ่งแวดล้อมที่ สร้างบุคลิกภาพของคนให้เป็นคนดีมีศีลธรรม มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สิ่งแวดล้อม ทางกายภาพทำให้คนในสังคมสามารถดำรงชีวิตเลี้ยงตัวเองอยู่ได้อย่างมีความสุข แต่เมื่อ เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมขยายตัวเจริญขึ้น ทำให้มีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง จาก ต่างจังหวัดสู่กรุงเทพมหานครที่เป็นนิคมอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมทั้งทาง กายภาพและทางสังคม สิ่งที่มาพร้อมกับความเจริญในเขตเมือง คือ สลัมหลังตึกสูง หรือที่ว่าง เปล่าที่เจ้าของยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ ผู้คนที่อพยพจากต่างจังหวัดเข้าสู่เมือง เกิดชุมชนแออัดและ ชุมชนสลัมมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ก่อให้เกิดปัญหาสังคมและอาชญากรรมขึ้น มากมาย และเป็นแหล่งก่อกำเนิดของปัญหายาเสพติด

3. องค์ประกอบในส่วนของยาเสพติด ปัญหายาเสพติดที่มีอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหายาบ้า สารระเหย กัญชา เฮโรอีน ผีน และสารสังเคราะห์ต่าง ๆ สภาพของปัญหามีทั้งการ ผลิต การค้าและการแพร่ระบาด ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ ยากที่จะปราบปรามให้หมดสิ้นได้ เมื่อยังมี ความต้องการใช้ยาเสพติดประเภทต่าง ๆ อยู่ และเมื่อดำเนินการปราบปรามตัวยาตัวหนึ่ง ก็จะมี ตัวยาใหม่ ๆ ปรากฏขึ้นมาแทน การปราบปรามอย่างเดียวยังไม่สามารถแก้ไขปัญหายาเสพติดได้

จากองค์ประกอบของปัญหายาเสพติด ทั้ง 3 ประการ ก่อให้เกิดผลกระทบในสังคม 4 ประการ คือ

ก. มีการแพร่กระจายของปัญหายาเสพติดเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีผู้เสพยาใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นเยาวชน

ข. ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคม

ค. ก่อให้เกิดปัญหาการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มที่ใช้เข็ม และกระบอกฉีดยาด้วยกัน และในกลุ่มที่เสพยาแล้วมีวัสดุสูมทางเพศหรือการขายบริการทางเพศเพื่อ แลกหรือซื้อยาเสพติด

ง. ปัญหาอุบัติเหตุอันเนื่องมาจากการใช้ยากระตุ้นประสาทเพื่อการทำงานของคนงานในโรงงาน หรือพนักงานขับรถบรรทุกหรือรถยนต์โดยสาร ซึ่งจะก่อให้เกิดความสูญเสียในชีวิตและทรัพย์สินมากมาย

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดของ โนว์ เฮเลน การป้องกันปัญหาเสพติดคือการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม โดยมีความเชื่อว่า การจะแก้ไข้ปัญหาของระบบใหญ่ได้ จำเป็นต้องแก้ไข หรือเปลี่ยนแปลงระบบย่อยๆ แต่ละระบบให้ดีเสียก่อน เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคล ได้แก่ การที่บุคคลมีทัศนคติและพฤติกรรมที่ถูกต้องเกี่ยวกับยาเสพติด และเนื่องจากสภาวะแวดล้อมมีผลต่อการเพิ่ม หรือลดปริมาณยาเสพติดให้ต้องตลาด รวมทั้งการเพิ่มหรือลดความต้องการของยาเสพติดของบุคคล สภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล การแก้ปัญหาที่ตัวบุคคลด้านเดียว ย่อมไม่ประสบผลสำเร็จ เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อม ได้แก่ การจัดกิจกรรมเสริมสร้างวัฒนธรรม กิจกรรมนันทนาการ การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการดำเนินการป้องกันและแก้ไข้ปัญหาเสพติดในสถานศึกษา

ในช่วงปี 2543 – 2544 ที่ผ่านมา สำนักงาน ป.ป.ส. ได้จัดประชุมสัมมนาครู – อาจารย์ที่ปฏิบัติงานด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และพัฒนา รูปแบบในการดำเนินงาน ซึ่งจากผลการสัมมนาทำให้ได้รับทราบ ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน 5 ประการ คือ

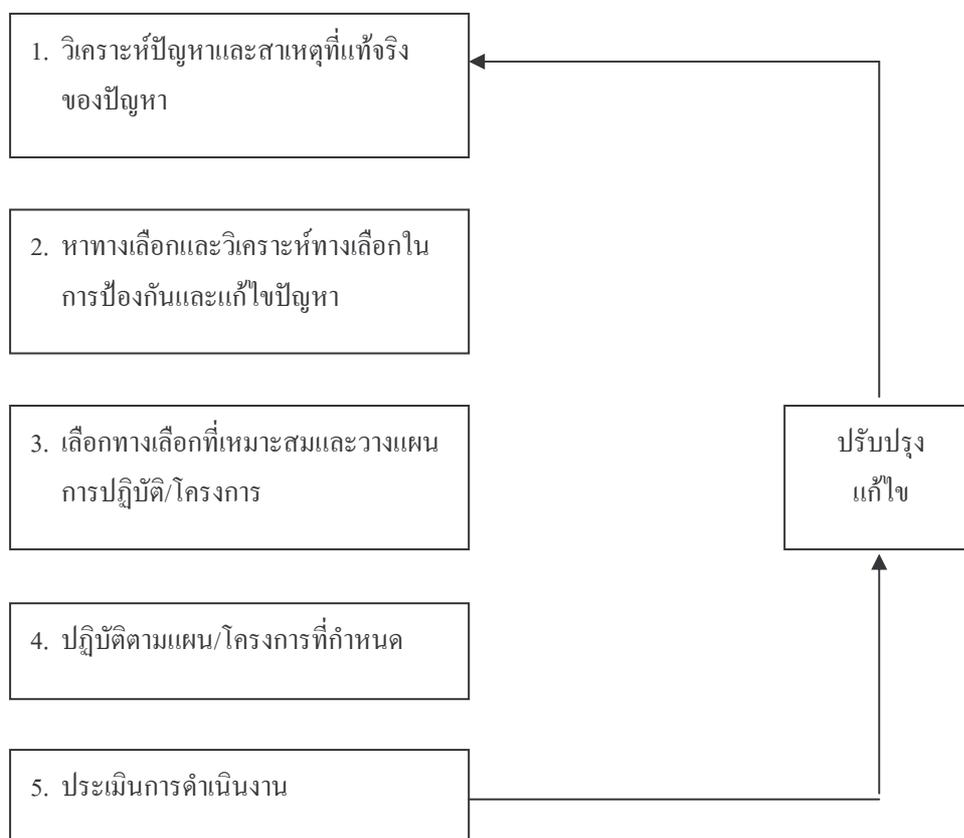
1. ผู้บริหารไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาเสพติด
2. ครู-อาจารย์ มีภาระกิจการสอนค่อนข้างมาก
3. ครู-อาจารย์ ส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่าการป้องกันและแก้ไข้ปัญหาเสพติดเป็นหน้าที่ของฝ่ายปกครอง
4. การดำเนินการแก้ไข้ปัญหาเสพติดในโรงเรียน ยังไม่เป็นระบบชัดเจน ครู - อาจารย์ไม่เข้าใจแนวทางการแก้ปัญหา
5. ครู-อาจารย์ ต้องการคู่มือการปฏิบัติ รวมทั้งต้องการข้อเสนอแนะ การสนับสนุนงบประมาณ ขวัญกำลังใจจากผู้บริหาร

สำหรับระบบการป้องกันและแก้ไข้ปัญหาเสพติดในสถานศึกษามีองค์ประกอบของระบบ คือ ปัจจัยนำเข้า และกระบวนการเปรียบเสมือนตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้น ซึ่งมีผลต่อ

ผลผลิต คือ ผู้เรียน ซึ่งเปรียบเสมือนตัวแปรตามที่เป็นผลอันเกิดจากตัวแปรอิสระส่วนข้อมูลป้อนกลับนั้นจะเกิดขึ้นในทุกๆ การดำเนินงานของระบบ คือ ในขณะที่ผู้บริหาร ครู อาจารย์ ผู้ปกครอง ชุมชน ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา พร้อมทั้งมีการสังเกตว่าผู้เรียนเป็นอย่างไร และมีการนำผลจากการสังเกต การประเมินมาใช้ในการปรับปรุงการดำเนินงานเป็นระยะ ๆ จะเรียกว่าเป็นข้อมูลป้อนกลับ เพื่อช่วยปรับปรุงให้ดีขึ้น จะช่วยให้มีการจัดระบบย่อยและกระบวนการต่าง ๆ ภายในระบบให้ขับเคลื่อนไปอย่างสอดคล้องเกื้อหนุนกัน การนำข้อมูลป้อนกลับมาใช้ในบริบทที่เหมาะสมจึงช่วยให้การบริหารเชิงระบบบังเกิดผลดี ส่วนขั้นตอนของกระบวนการเชิงระบบในงานพัฒนาระบบการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จะเริ่มขึ้นด้วยการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุที่แท้จริงของปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา ว่ามีเงื่อนไขใดเข้ามาเกี่ยวข้อง จากนั้นจึงเสนอทางเลือกและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในแต่ละทางเลือก จึงเลือกทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดมาใช้ในการวางแผน/โครงการที่จะปฏิบัติเมื่อวางแผน/เขียนโครงการอย่างเหมาะสมแล้ว จะต้องลงมือดำเนินงานตามแผน โดยมีการกำกับ ติดตาม ประเมิน ในระหว่างปฏิบัติเพื่อปรับปรุงแก้ไขเป็นระยะๆ รวมทั้งประเมินเมื่อสิ้นสุดแผน เพื่อตัดสินผลและสรุปรายงานส่งที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจต่อไป

แผนภาพที่ 2.1

แสดงตัวแบบกระบวนการเชิงระบบในการป้องกันปัญหาเสพติดในสถานศึกษา

ที่มา: สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด

จากผลการสำรวจของสำนักเอนแบคโพลล์ ร่วมกับสำนักงาน ปปส. ได้จัดทำโครงการเฝ้าระวังคุณภาพเยาวชนไทย ด้วยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ โดยการสำรวจเมื่อเดือนตุลาคม 2544 ปรากฏว่าจากจำนวนนักเรียน นักศึกษาตั้งแต่ชั้นป 6 ถึงปริญญาตรีจากสถาบันการศึกษาทุกสังกัดทั่วประเทศ 6,092,427 คน (ไม่รวมของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช) มีนักเรียนและนักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด 2700049 คน คิดเป็นร้อยละ 44.3 สาเหตุที่นักเรียนนักศึกษาเกี่ยวข้องกับยาเสพติด พบว่า ร้อยละ 62.8 มีสาเหตุมาจากการอยากรู้ อยากลอง รองลงมา ร้อยละ 32.8 มีสาเหตุจากทำตามเพื่อน และร้อยละ 19.9 มาจากสาเหตุในเรื่องค่านิยมและความโก้เก๋ สำหรับสาเหตุอื่น ๆ ที่เหลือ ได้แก่ ปัญหาครอบครัว ถูกชักจูง

ประชดสังคม/ชีวิต มีแหล่งขาย มั่วสุ่มใกล้โรงเรียน อยากมีเงิน ต้องการตื่นตัวและถูกบังคับ
รายละเอียดตามตาราง

ตารางที่ 2.1

แสดงร้อยละของตัวอย่างที่ระบุสาเหตุที่ทำให้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด

ลำดับที่	สาเหตุ	ร้อยละ
1	อยากรู้/อยากรลอง	62.8
2	ทำตามเพื่อน	32.8
3	ค่านิยมและความโก้เก๋	19.9
4	มีปัญหาครอบครัว	19.4
5	ถูกชักจูง	18.8
6	ประชดสังคม/ชีวิต	12.0
7	มีแหล่งขาย/มั่วสุ่มใกล้โรงเรียน	10.2
8	อยากมีเงิน	7.9
9	ต้องการตื่นตัวอยู่เสมอ	6.1
10	ถูกบังคับ	3.0

ที่มา: สำนักเอบแคโพลล์ และ สำนักงาน ปปส., 2544.

แนวคิดการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

แนวคิดการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด (ปานกิมปี และคณะ, 2544, น. 26-31) พบว่า จากปัญหาแพร่ระบาดของยาเสพติดที่เกิดขึ้น ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องพยายามหามาตรการในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดให้มีประสิทธิภาพ ให้เหมาะสมกับความซับซ้อนของปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของคน ซึ่งไม่อาจที่จะใช้แนวทางหนึ่งแนวทางใดจัดการกับปัญหาได้อย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนเช่นประสบการณ์จากในอดีตที่ภาครัฐพยายามออกกฎหมายเข้ามาควบคุมบังคับใช้ตามรูปแบบกลไกบริหารงานของรัฐ ดังนั้น จึงมีความพยายามของภาครัฐที่จะดึงชุมชนเข้ามามีส่วน

ร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันกับหน่วยงานของรัฐ ครอบครัวยุคใหม่ และสังคมส่วนรวมในฐานะ “เจ้าของปัญหา”

แนวคิดของการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาสุขภาพเสพติด โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายในชุมชนที่เกิดขึ้น โดยมีจุดมุ่งเน้นในการสนับสนุนให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดด้วยมาตรการที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาในแต่พื้นที่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการดำเนินงาน ซึ่ง สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2537, น. 31-32) ได้ศึกษาศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น พบว่า การมีส่วนร่วมขององค์กรเครือข่ายประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

1. การร่วมคิดและวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุแห่งปัญหาและทางเลือกการแก้ไขปัญหา อันเป็นพื้นฐานทางความคิดในการประมวลความรู้ทั้งหลายของชุมชน
2. การตัดสินใจ อันเป็นหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วมในการที่จะให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ใช้อำนาจของตนเองตัดสินใจในการดำเนินการกิจกรรมต่างๆ
3. การวางแผน เมื่อตัดสินใจว่าจะดำเนินการเป็นที่แน่นอนแล้ว อยู่ที่ยังการวางแผนอย่างเป็นระบบว่าควรทำอะไรก่อนอะไรหลัง
4. การปฏิบัติเป็นการปฏิบัติจริงตามสิ่งที่คิดและวางแผนไว้
5. การติดตามประเมินผล เพื่อให้ได้ข้อมูลเพื่อการปรับปรุง และแก้ไขในสิ่งที่ดำเนินการไปแล้วให้ดียิ่งขึ้น

ความหมายการมีส่วนร่วม William W. Rceder (1963, อ้างถึงใน สุภาภรณ์ ตั้งธงทอง กุล, 2546, น. 26) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า “การมีส่วนร่วม” หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม”

Alastair T. White (1982, p.18) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม คือ พฤติกรรมที่แบ่งออกได้เป็น 4 มิติ ได้แก่

- มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร
- มิติที่ 2 มีส่วนร่วมเสียสละและลงมือปฏิบัติการตามที่ตัดสินใจ
- มิติที่ 3 มีส่วนร่วมในผลประโยชน์จากการดำเนินงาน
- มิติที่ 4 มีส่วนร่วมในการประเมิน

พัฒน บุษยรัตนพันธ์ (2527, น.129) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า กระบวนการทำให้ประชาชนมีความสมัครใจ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อ

ตัว ประชาชนเอง โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วยตนเอง และมีส่วนดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังที่ปรารถนาหรือที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ต้องมีใช่เป็นการกำหนดกรอบแนวคิดจากบุคคลภายนอก

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, น.1-2) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า คือ "การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้กระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์แก่การดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะของสมาชิกในสังคมในการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม (Rceders, 1963, p. 2) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการรักษาการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตามให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนกันจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตน
- 2) มาตรฐานคุณค่าบุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนกันจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเองส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง
- 3) เป้าหมาย บุคคล และกลุ่มบุคคลดูเหมือนกันจะส่งเสริม ปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง
- 4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
- 5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
- 6) การมองแต่ตนเองบุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น
- 7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้กระทำ

ปัญหาในการมีส่วนร่วม ซาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2543) ได้สะท้อนปัญหาในการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนว่า จากภาวะที่สืบเนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาที่ละเลยศักยภาพของหมู่บ้าน และประชาชนในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตน เกิดการพัฒนาแบบแยกส่วน ขาดกรอบการพัฒนาอย่างมีทิศทางและการสนับสนุนอย่างเป็นระบบประชาชนที่เป็นเป้าหมายหลัก

ของการพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่คือ เกษตรกรทั้งขนาดกลางและขนาดเล็กค่อย ๆ ถูกเบียดขับออกไป กลายสภาพไปเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรและแรงงานอพยพในเขตเมืองการพัฒนาแบบไม่สมดุลนี้ก่อให้เกิดโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมแบบเหลื่อมล้ำ ที่ไม่เป็นธรรมนำไปสู่ภาวะชุมชนที่อ่อนแอไม่สามารถพึ่งตนเองได้ นอกจากนี้ บำรุง บุญปัญญา (2527) ยังได้วิพากษ์ผลจากการพัฒนาแบบสั่งการจากบนลงล่างที่มุ่งพัฒนาโดยขาดการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ ร่วมกันกับประชาชนจึงไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนานั้น ๆ ได้ หากมองในระดับหมู่บ้านจะเห็นได้ว่า โดยปกติผู้นำหมู่บ้าน ร่วมกับคณะกรรมการมักจะเป็นผู้รับผิดชอบในการกำหนดแผนในการพัฒนาหมู่บ้านด้วยตนเอง ทำให้บทบาทของประชาชนกลุ่มอื่นๆ ในการมีส่วนร่วมน้อยลงหรือไม่มีเลย อีกประการหนึ่ง ชัยวัฒน์ วีรานันท์ (2541) โกวิทย์ พวงงาม (อ้างถึงใน สมชัย คำเพราะ, 2543) กล่าวว่า ปัญหาที่ประชาชนไม่มีการมีส่วนร่วมในการบริหารงานนั้นเนื่องมาจากประชาชนไม่รู้ไม่เข้าใจบทบาทของตนเอง ไม่รู้ไม่เข้าใจว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในรูปแบบใด และไม่เห็นประโยชน์ของการเข้าไปมีส่วนร่วมที่แท้จริง

ทั้งนี้ กล่าวโดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมองค์กรเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จึงหมายถึง การกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของตนเอง ว่ามีผลกระทบอะไรที่จะเกิดขึ้นกับตนบ้าง โดยเหล่าสมาชิกเครือข่ายจำเป็นต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจหาทางเลือก การวางแผน การปฏิบัติและการร่วมในการประเมินผล ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้จะเป็นปัจจัยที่จะทำให้สมาชิกเครือข่ายในชุมชนมีความเป็นหนึ่งเดียวและเป็นเจ้าของกิจกรรมที่ปฏิบัติในชุมชน ซึ่งเป็นการผนึกกำลังในการค้นหาวิถีและการร่วมกิจกรรมด้านต่าง ๆ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น อันจะทำให้ปัญหาลดและหมดไป ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่ย้อนกลับมาสู่ประชาชนในที่สุด การนำแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้ในการดำเนินงานโครงการพัฒนาระบบงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา เพราะจากผลการศึกษาวิจัยของสำนักงาน ป.ป.ส. ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา จะมีโครงข่ายโยงใยกับผู้ที่เกี่ยวข้องนอกโรงเรียนอย่างชัดเจนการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาจึงจำเป็นต้องมองปัญหาในลักษณะองค์รวม เพราะปัญหาเสพติด เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาอื่นในหลายมิติ นั่นก็คือ ปัญหาการพนันสื่อลามกอนาจาร และการทะเลาะวิวาท ดังนั้น การป้องกันและแก้ไขปัญหายาจึงสมควรอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งในและนอกสถานศึกษา คือ ภาครัฐ เช่น ตำรวจ ทหาร เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ภาคธุรกิจ เอกชน ชุมชน และประชาชน เข้ามา

ผนวกกำลังร่วมป้องกันและแก้ไขปัญหอย่างจริงจัง เพื่อลดปัญหาดังกล่าวและเพิ่มประสิทธิผล การดำเนินงาน

แนวคิดเกี่ยวกับทัศนคติ

ทัศนคติ (Attitude) เป็นนามธรรม และเป็นส่วนที่ทำให้เกิดการแสดงด้านปฏิบัติ แต่ ทัศนคติไม่ใช่แรงจูงใจ (Motive) และแรงขับ (Drive) หากเป็นสภาพแห่งความพร้อมที่จะได้ตอบ (State of Readiness) และแสดงให้เห็นทราบดีถึงแนวทางของการสนองตอบของบุคคลต่อสิ่งเร้า นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า ทัศนคติ ไว้แตกต่างกัน ดังจะยกมาประกอบ 5 ท่าน คือ

เมย์ชาร์ค และริชาร์ดสัน (Mayshark and Richardson) ได้สรุปว่า ทัศนคติ หมายถึง ระดับความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับภาวะจิตใจของบุคคลที่มีผลต่อวัตถุ เป็นศักยภาพของพฤติกรรม หรือส่วนที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมทางบวก หรือทางลบ ต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง บุคคล หรือวัตถุเฉพาะเจาะจง นอกจากนี้ ทั้งสองคนยังกล่าวว่า ทัศนคติเป็นแรงที่มีอยู่ภายในยังไม่ สามารถจะวัดได้โดยตรง แต่จะวัดได้จากปฏิกิริยาต่อตัวกระตุ้น หรือวัตถุ ทัศนคติเป็นสิ่งที่กำเนิด จากจิตใจมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และจะแสดงออกมาทางกาย (Cyrus Mayshark and E. Richardson, อ้างถึงใน วรณิกา วงศ์ไกรศรีทอง, 2528, น.17)

นิวคอมบ์ (Newcomb, 1954, p.128) กล่าวว่า ทัศนคติขึ้นอยู่กับลักษณะของ สิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นได้รับ และจะแสดงออกมาทางพฤติกรรมได้ 2 ลักษณะ คือ ทัศนคติเชิงนิ มาน (Positive attitude) หรือทัศนคติในทางบวกแสดงออกในลักษณะที่พอใจหรือเห็นด้วย และ ทัศนคติเชิงนิเสธ (Negative attitude) หรือทัศนคติในทางลบแสดงออกในลักษณะที่ไม่พอใจ หรือไม่เห็นด้วย

เธอร์สโตน (Thurstone) ได้ให้คำจำกัดความของทัศนคติไว้ว่าเป็นความรู้สึกที่แรงกล้า ของบุคคลในด้านบวกหรือด้านลบ โดยจะมีผลในการยอมรับหรือไม่ยอมรับต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่ง อาจจะเป็นสัญลักษณ์ บุคคล คำพูด ความคิด เป็นต้น (Thurstone, อ้างถึงใน Collins, 1970, p.71)

ประภาเพ็ญ สุวรรณ (2534, น.331) กล่าวว่า ทัศนคติเป็นผลรวมของความเชื่อ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ผลรวมของความเชื่อ นี้จะเป็นตัวกำหนดแนวโน้มของบุคคลในการที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งนั้นในลักษณะที่ชอบ หรือไม่ชอบ เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย

ประภาเพ็ญ สุวรรณ ได้สรุปคำจำกัดความของคำว่า “ทัศนคติ” จากนักทฤษฎีที่ศึกษาเรื่อง “ทัศนคติ” ไว้ว่า “ทัศนคติ” เป็นความคิดเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ เป็นส่วนที่พร้อมที่จะมีปฏิริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอก

ทัศนคติ ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการคือ

1. องค์ประกอบทางด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Component) องค์ประกอบด้านนี้ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่มนุษย์ใช้ในการคิด เป็นการตอบสนองของบุคคลที่รับรู้ และวินิจฉัยข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับ

2. องค์ประกอบทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก (Affective Component) องค์ประกอบด้านนี้ เป็นลักษณะทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคล ซึ่งจะคล้อยตามความคิดของบุคคล คือถ้าบุคคลมีความคิดที่ดีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็จะมีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งนั้นด้วยทัศนคติก็น่าจะออกมาในด้านบวกต่อสิ่งนั้นเช่นกัน

3. องค์ประกอบด้านการปฏิบัติ (Behavioral Component) องค์ประกอบด้านนี้ เป็นความพร้อมที่จะกระทำ หรือมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การปฏิบัติอันเป็นผลเนื่องมาจากความรู้ ความคิด ความรู้สึก ซึ่งจะออกมาในรูปของการยอมรับ หรือปฏิเสธและเมื่อใดที่มีสิ่งเร้า หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่เหมาะสม จะทำให้บุคคลเกิดการปฏิบัติหรือมีปฏิริยาตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่ง

แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

การรับรู้ (Perception) ถือเป็นกระบวนการทางจิตวิทยาพื้นฐานของบุคคลที่สำคัญ เพราะถ้าปราศจากซึ่งการรับรู้แล้วบุคคลจะไม่สามารถมี “ความจำ” หรือ “การเรียนรู้” ได้เลย คำว่า “รับรู้” (Perceive) นั้นเป็นรากศัพท์มาจากภาษาลาติน มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “รับไว้” (to take) และความหมายในพจนานุกรม เวบสเตอร์ (The webster's new wold dictionary) หมายถึง “ความเข้าใจ การจดจำ การสำนึกได้ การสังเกต และการทราบ ู้ได้โดยผ่านการมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การรับรส หรือการได้กลิ่น” ส่วนคำนามของ “การรับรู้” นั้น ได้นิยามว่าหมายถึง “ความเข้าใจ ความรู้ ซึ่งเกิดจากการรับรู้ หรือตามความรู้สึกที่เกิดขึ้นในจิตใจของตนตามแนวความคิด ความประทับใจต่าง ๆ และมีการจัดเป็นระบบ ระเบียบแบบแผนขึ้นมา” จากคำนิยามดังกล่าวสรุปได้ว่า “การรับรู้” หมายถึง กระบวนการที่จิตใจได้มีการรวบรวมข้อมูลและแปลความหมายของข้อมูลนั้นออกมา นั่นคือการทำ ความเข้าใจกับข้อมูลที่ได้รับนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่มากกระทบกับความรู้ความเข้าใจซึ่งเป็นผลจาก

ประสบการณ์การรับรู้ของแต่ละบุคคล” (Bunting cited in Guralnik, 1976, p.1054) นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของการรับรู้ ดังยกมาประกอบ 4 ท่าน คือ

แกร์ริสัน และมากูม (Garrison & Magoom, 1972, p.607) ให้ความหมายของการรับรู้ว่าเป็นกระบวนการที่สมองตีความ หรือแปลข้อความที่ได้จากสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งเร้าโดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของร่างกาย ทำให้เราทราบว่ามีสิ่งเร้าหรือสิ่งแวดล้อมนั้นเป็นอะไร มีความหมายและลักษณะอย่างไร ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์ของเราเป็นเครื่องช่วยในการตีความหรือแปลความ

จำเนียร ช่างโชติ และคณะ (2526, น.86) กล่าวว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลได้นำเอาสิ่งที่ตนได้เห็น ได้ยิน ได้สัมผัส ได้รู้สึก จากสิ่งเร้าภายนอกรอบตัวบุคคลเข้ามาจัดระเบียบและให้ความหมาย เพื่อให้เกิดเป็นความรู้ ความเข้าใจขึ้น

กมลรัตน์ หล้าสูงวงศ์ (2527, น. 22) กล่าวว่า การรับรู้ หมายถึง กระบวนการตีความสิ่งเร้าจากการสัมผัสของอวัยวะต่าง ๆ ทั้งนี้ ต้องอาศัยประสบการณ์เดิม หรือการเรียนรู้ หรือการคิด

คิง (King, 1984, p. 24, อ้างถึงใน กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล, 2528, น.377) ได้ศึกษาและรวบรวมแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับการรับรู้ และให้ความหมายของการรับรู้ไว้ว่า หมายถึง กระบวนการทางด้านความคิด และจิตใจมนุษย์ เป็นการแสดงออกอย่างมีจุดมุ่งหมายและแรงผลักดันการรับรู้ของแต่ละบุคคลเป็นการแสดงออกถึงความตระหนักในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้รับจากภายนอกทางประสาทสัมผัส และความจำ ซึ่งสรุปกระบวนการรับรู้เป็น 3 ขั้นตอนได้ดังนี้ (Bunting, 1988, p.170)

1. การรับความรู้สึก หรืออาการสัมผัส (Sensation) เป็นการทำงานระบบประสาทของสิ่งมีชีวิตนั้นตระหนักหรือบันทึกจดจำสิ่งเร้าภายนอกหรือบุคคลนั้น ๆ

2. การเลือก (Selection) เป็นการเลือกที่รับรู้สิ่งเร้าบางส่วนจากบรรดาสสิ่งเร้ามากมาย กล่าวคือ มนุษย์ไม่สามารถที่จะรับรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวได้ทั้งหมด ในเวลาเดียวกันเราต้องเลือกรับรู้ไปที่ละอย่าง โดยนัยการรับรู้จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเอาใจใส่ของผู้รับรู้ด้วยเพราะหากผู้รับรู้เลือกใส่ใจในสิ่งไหนก็จะเกิดการรับรู้ในสิ่งนั้น หากไม่ใส่ใจก็ไม่มีกรรับรู้เกิดขึ้น จากนั้นผู้รับรู้จะเข้าไปมีส่วนในการโยงสิ่งทีรับรู้ใหม่นั้นเข้ากับประสบการณ์ในอดีต ซึ่งขั้นตอนนี้อาจหมายถึงการเปรียบเทียบกับสิ่งที่เคยประสบมาแล้วนั่นเอง (Assimilation)

3. การแปลความ (Interpretation or making sense of and understanding experience) เป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการรับรู้ เป็นการที่บุคคลทำความเข้าใจ แยกความหมาย

ของสิ่งเร้า นั้น ๆ โดยอาศัยประสบการณ์ในอดีต และถ้าเหตุการณ์นั้นเป็นประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ๆ ผู้รับก็จะบันทึกสะสมไว้ และจะมีผลต่อการรับรู้ การเรียนรู้ในอนาคต

แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชน

เยาวชน คือ กลุ่มบุคคลสำคัญที่จะกลายเป็นประชากรวัยทำงานที่จะมีภาระเลี้ยงดูเด็กและผู้สูงอายุที่มีสัดส่วนสูงกว่าในอนาคตอันใกล้ และเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาของประเทศในยุคต่อ ๆ ไป จะเห็นได้จากการคาดการณ์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2545) โครงสร้างประชากรเยาวชนช่วงอายุ 15-25 ปีมีแนวโน้มลดลง คือ ประมาณ 12.19 ล้านคนในปี พ.ศ. 2542 ลดลงเหลือ 10.66 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 15.41 และ 34.76 ของประชากรของประเทศของกลุ่มประชากรตั้งแต่อายุ 25 ปีลงมาและของประชากรทั้งหมดในปี พ.ศ. 2557 ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากประเทศไทยประสบความสำเร็จในการวางแผนครอบครัว ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้จะเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสังคมอย่างมาก เนื่องจากเป็นวัยระหว่างเป็นเด็กและผู้ใหญ่ มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งทางกาย อารมณ์และตนเองอย่างมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีความสามารถพึ่งตนเองได้ จึงเป็นกลุ่มที่สมควรทราบแนวคิดและข้อมูลบางประการเพื่อให้สามารถใช้ศักยภาพของเยาวชนที่มีอยู่ในการร่วมพัฒนาประเทศชาติและสังคมส่วนรวมได้

นิยามของเยาวชน มีผู้ให้ไว้มากมาย และมีเกณฑ์อายุที่ใช้แตกต่างกันขึ้นอยู่กับเจตนารมณ์ในการดำเนินงาน ผู้ศึกษาได้รวบรวมความหมายของเยาวชนที่มีผู้ให้ไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2544) แบ่งกลุ่มประชากรตามช่วงอายุ และระบุว่า กลุ่มเยาวชนได้แก่ บุคคลที่มีช่วงอายุระหว่าง 15-25 ปี

ปฟาณี ลูติวัฒนา (2535) นิยามเยาวชนว่า เยาวชนหมายถึง ผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-25 ปี

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมวิราช (2521) รวบรวมความหมายของเยาวชนไว้ตามนโยบายและกฎหมายรวม 4 กรณี

1. นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งเริ่มประกาศใช้อย่างเป็นทางการครั้งแรกเมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ได้ถือว่าเยาวชนคือ ผู้มีอายุตั้งแต่แรกเกิดถึงอายุ 25 ปีบริบูรณ์

2. นโยบายส่งเสริมและพัฒนาเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2520 ได้ถือว่าเยาวชนคือ ผู้ที่มีอายุแรกเกิดจนถึง 24 ปีบริบูรณ์

3. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 มาตรา 62 ได้ระบุเกี่ยวกับการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาเยาวชนแห่งชาติ โดยถือว่าเยาวชนคือ ผู้ที่มีอายุไม่เกิน 25 ปี

4. พระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2521 มาตรา 5 ระบุว่า “เยาวชน หมายถึง บุคคลซึ่งอายุไม่เกินยี่สิบห้าปี”

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าช่วงเวลาจะผ่านไปหลายยุคหลายสมัย คำว่าเด็กและเยาวชนก็ยังไม่มีการให้คำจำกัดความที่ชัดเจนและใช้ร่วมกัน เพียงแต่มีแนวความคิดกว้าง ๆ ร่วมกันว่า หมายถึงเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุประมาณ 24-25 ปี

จากคำนิยามข้างต้น ผู้ศึกษาขอยึดถือนิยามของ ป้าฟ้าณี วิฑูตวิวัฒนา (2535) และสำนักงานคณะกรรมการประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2544) ข้างต้น ที่นิยามคำว่า “เยาวชน” ว่า หมายถึงบุคคลที่มีช่วงอายุระหว่าง 15-25 ปี เนื่องจากเห็นว่าสอดคล้องกับช่วงอายุของกลุ่มเป้าหมายที่จะศึกษา และอ้างอิงถึงหลักสากลในการแบ่งกลุ่มอายุประชากร

ลักษณะของเยาวชนตามหลักจิตวิทยาพัฒนาการ เยาวชนเป็นวัยที่มีความอยากรู้อยากเห็น อยากรเล่น อยากรลอง มีความต้องการค้นหาเอกลักษณ์ของตนเอง และสร้างความเป็นตัวในตนเอง และมีพลังที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ได้มากหากได้รับการส่งเสริมและพัฒนาในทางที่ถูกต้องและเหมาะสม (คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาอบรมและดูแลเด็กวัยรุ่น, 2535) เยาวชนเป็นประชากรกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งของประเทศ และเป็นกลุ่มที่จะเป็นกำลังสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ หากได้รับการพัฒนาและส่งเสริมที่เหมาะสมตามศักยภาพ สร้างความมุ่งมั่นที่จะดำเนินการ สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม และมีบทบาทในทางการเมือง การปกครอง ในทางกลับกันหากคนกลุ่มนี้ได้รับการดูแลที่ไม่เหมาะสม จะนำไปสู่ปัญหาสังคมที่จะส่งผลกระทบต่อศักยภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมของประเทศในอนาคตได้เช่นกัน สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2541) ได้กำหนดคุณลักษณะของเยาวชนไทยที่พึงประสงค์ไว้ 11 ประการดังต่อไปนี้

1. มีสหายเอยผูกพันกับสมาชิกในครอบครัว
2. มีสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ เจริญเติบโตสมวัย มีบุคลิกภาพที่เหมาะสมมั่นคง มีความเคารพและภาคภูมิใจในตนเอง
3. มีวัฒนธรรมที่ดีงาม เข้าใจหลักการที่ถูกต้องของศาสนา สาระแก่นแท้ของชีวิต และคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. มีความสามารถในการสื่อสารมากกว่า 1 ภาษา รู้จักใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเข้าใจถึงสาระประโยชน์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้อย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย

5. เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีวินัยมีเหตุผลและพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

6. เข้าใจสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน และการทำงาน รวมทั้งเคารพสิทธิของผู้อื่น

7. รู้จักคิดไม่มุงงายและรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง ตลอดจนเห็นคุณค่าของพลังงาน และการประหยัดพลังงานทุกประเภท

8. มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เป็นผู้ผลิตที่รับผิดชอบต่อสังคม รู้จักสร้างงาน และอาชีพอิสระที่มีระบบการจัดการที่ดี

9. รับผิดชอบในการรักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

10. รู้จักปรับเปลี่ยนแนวคิด และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

11. รู้จักช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนและประเทศชาติ

ขณะเดียวกัน คณะกรรมการพัฒนาการศึกษาและอบรมและดูแลเด็กวัยรุ่น (2535) เห็นว่าท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของประเทศและของโลกในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สังคมไทยและเยาวชนไทยมีลักษณะที่พึงประสงค์ เพื่อให้ทั้งสองส่วนเชื่อมต่อการพัฒนาในทิศทางที่พึงประสงค์ 6 ประการ ดังนี้

1. สังคมเสริมคุณภาพชีวิต เยาวชนสุขภาพดี สังคมไทยที่พึงปรารถนาควรเป็นสังคมที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน เป็นสังคมที่เด็กมีพัฒนาการและเจริญเติบโตได้อย่างสมเพศสมวัยมีสุขภาพอนามัยที่ดี

2. สังคมแห่งการเรียนรู้ เยาวชนใฝ่รู้ใฝ่เรียน สังคมไทยไม่อาจหยุดนิ่งอยู่ได้ในโลกของการเปลี่ยนแปลง จึงต้องสร้างสรรคองค์ความรู้เพื่อความเจริญก้าวหน้า ขณะเดียวกันเยาวชนที่เป็นวัยอยากรู้อยากเห็นจึงควรมีสิทธิเสรีภาพที่จะแสดงออกถึงพลังและจินตนาการในเชิงสร้างสรรค์ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีเหตุผล ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีโลกทัศน์กว้าง ปรับตัวได้อย่างเหมาะสม

3. สังคมเอื้ออาทร เยาวชนมีคุณธรรมและน้ำใจ ในสังคมยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน ทำให้คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขาดความละเอียดอ่อนทางจิตใจ หลักยึดที่สำคัญคือ ลักษณะสังคมที่มีความเอื้ออาทรให้แก่กันและกัน และวัยรุ่นรู้จักคิดชอบ ทำชอบ สามารถแยกแยะถูกผิดชั่วดี เป็นคนมีคุณธรรมและน้ำใจ รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม

4. สังคมประชาธิปไตย เยาวชนมีความรับผิดชอบ เป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรีภาพใต้กติกาของกฎหมาย มีการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลและกลุ่ม ขณะเดียวกันเยาวชนจะมีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้เป็นประชาธิปไตยได้โดยการมีจิตสำนึก และพฤติกรรมที่เป็นประชาธิปไตย

5. สังคมมีเอกลักษณ์ไทย เยาวชนรักไทยรักถิ่น ลักษณะของสังคมไทยที่พึงปรารถนา เป็นสังคมที่สามารถดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ไทยและวัฒนธรรมไทยที่ดีงาม เป็นสังคมที่ยอมรับความหลากหลายของวัฒนธรรมท้องถิ่นและส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกของวัฒนธรรมท้องถิ่นและของชาติ และลักษณะของเยาวชนไทยควรมีความรักและภูมิใจในท้องถิ่นของตน สนใจที่จะทำประโยชน์เพื่อท้องถิ่นและสังคมไทย

6. สังคมมีการพัฒนาที่ยั่งยืน เยาวชนรู้จักพึ่งตนเอง มีความสมดุลระหว่างการพึ่งพาอาศัยกันกับการพึ่งตนเอง ขณะเดียวกันวัยรุ่นควรมีความรู้ความสามารถและทักษะที่จะช่วยให้พึ่งตนเองได้ มีนิสัยรักการทำงาน อดทน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์กล้าทดลอง เป็นผู้นำ รวมทั้งรู้จักการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว

สิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากกับชีวิตของวัยรุ่นนั่นก็คือ ครอบครัว ซึ่งจะประกอบด้วยบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง ญาติ ฯลฯ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวนั้น ลักษณะของครอบครัวที่ดีนั้นควรจะต้องประกอบด้วย

ก) บุคคลในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง ญาติ ที่มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี มองโลกและชีวิตในแง่ดี

ข) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเหล่านั้นในครอบครัวเป็นไปอย่างมั่นคง มีศรัทธาต่อกัน รักกัน มีวินัย รับผิดชอบ และรู้จักบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคน มีความปรารถนาดีต่อกัน และสามารถแสดงความรู้สึกผสมผสานเหล่านั้นมาได้ในปริมาณที่พอเหมาะ ไม่มากเกินไปจนแลดูอ่อนแอหรือโอ้อุ้ม หรือไม่น้อยไปจนแลดูแข็งกระด้างหรือแล้งน้ำใจ

ในช่วงชีวิตตอนวัยรุ่นนี้ ครอบครัวและมีอิทธิพลในการสร้างความเชื่อมั่นในตัวเองอย่างถูกต้องความอยากเอาอย่างบุคคลที่มีอิทธิพลในชีวิตของเขาต่อไปโดยมีศรัทธา ความอยากพัฒนาเป็นผู้ใหญ่ที่ดีต่อไปในอนาคต

ความสัมพันธ์ระหว่างบิดา มารดา และบุตร เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัวซึ่งการอบรมเลี้ยงดูมีผลต่อพัฒนาการของเด็ก และมีส่วนสำคัญต่อสัมพันธภาพระหว่างบิดา มารดา และบุตร

ดี เค พัมรอย (D.K. Pumroy, อ้างถึงใน นุชลดดา โรจนประภาพรณ, 2541, น.45-6) ได้แบ่งประเภทการอบรมเลี้ยงดูบุตรของบิดามารดา ไว้ 4 ประเภทดังนี้

1. ประเภทรักจนเหลือ เป็นประเภทอบรมเลี้ยงดูแบบให้เด็กเป็นศูนย์กลางสำคัญเด็กได้รับความรัก การเอาใจและตามใจอย่างมาก ไม่ได้รับการฝึกให้อยากคิดด้วยตนเอง ไม่ถูกฝึกให้มีความคิดริเริ่ม ไม่มีความรับผิดชอบในสิ่งใด

2. ประเภทเข้มงวด เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบให้เชื่อฟังอย่างเคร่งครัด อยู่ในกรอบถ้าไม่ทำตามคำสั่งของผู้เลี้ยงดูจะมีความผิด ถูกลงโทษ

3. ประเภทละทิ้งและปฏิเสธ เช่น การอบรมเลี้ยงดูแบบไม่สนใจใยดี ผู้เลี้ยงดูแสดงตนเป็นศัตรูอย่างเปิดเผยกับเด็ก แสดงความเกลียด โกรธ ออกมาในรูปการลงโทษ การควบคุม และบังคับ

4. ประเภททนุถนอมแบบไขว่ในหิน เป็นการอบรมเลี้ยงดูแบบคอยดูแลบุตรอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา ทำทุกสิ่งทุกอย่างให้กับบุตร โดยไม่ให้บุตรทำงานใด ๆ ทั้งสิ้น เกรงบุตรจะลำบากคิดว่าเป็นการทรมานความรักเป็นหน้าที่ แม่เด็กจะโถมมากพอ และสามารถทำเองได้แล้ว เด็กก็ไม่มีโอกาสทำอะไรด้วยตนเอง

บามรินด์ (Baumrind, quoted in Mieison, 1991, p.306-8) ได้แบ่งประเภทการอบรมเลี้ยงดูไว้ 3 ประเภท คือ

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบเผด็จการ (Authoritarian) บิดามารดาแบบเผด็จการนี้ให้เด็กทำความเข้าใจความต้องการของบิดามารดาฝ่ายเดียว และเด็กจะถูกลงโทษถ้าไม่ทำตามกฎระเบียบที่บิดามารดาได้ตั้งไว้

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบตามใจ (Permissive) บิดามารดาแบบรักตามใจจะมีการควบคุมวางระเบียบหรือลงโทษเด็กนาน ๆ ครั้ง ปล่อยให้เด็กทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ บางครั้งเด็กจะรู้สึกว่าเป็นบิดามารดาไม่รัก

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบเอาใจใส่ (Authoritative) บิดามารดาแบบเอาใจใส่ จะอนุญาตให้เด็กมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแสดงความคิดเห็น แต่ยังคงปฏิบัติตามกฎระเบียบและใช้การลงโทษเด็กเมื่อจำเป็น

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลสำคัญที่สุดในการปรับปรุงพฤติกรรมมนุษย์ เด็กวัยรุ่นกับครอบครัวจึงเป็นที่น่าพิจารณา เพราะครอบครัวเป็นโลกแห่งแรกของเด็ก พัฒนาการต่าง ๆ จะมีจุดเริ่มต้นมาจากในครอบครัว ถ้าเขาได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวมาดี เขาก็สามารถพัฒนาบุคลิกภาพของเขาเองได้เรียบร้อยและราบรื่น แต่ถ้าเขาประสบปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว บุคลิกภาพของเขาย่อมได้รับการกระทบกระเทือนตามไปด้วย ความสัมพันธ์ของบุตรวัยรุ่นกับบิดา มารดา อาจจะอธิบายได้ดังนี้ (สมชาย ธีฎธนกุล, 2526, น.66) เมื่อบุตรย่างเข้าสู่วัยรุ่น ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรวัยรุ่นนั้นแปรสภาพต่างไปจากในวัยทารกและวัยเด็กมาก อารมณ์ของเด็กจะแปรปรวน ถ้าวัยรุ่นกับบิดามารดาไม่เข้าใจกันก็อาจจะเกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัย ซึ่งเป็นความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างปู่ย่าตายาย บิดามารดา บุตรหลานทำให้แต่ละรุ่นขาดความเข้าใจในพฤติกรรมของกันและกัน และยังก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างลูกศิษย์กับครู เพศหญิงกับเพศชาย ซึ่งแตกต่างกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น จารีตประเพณี ค่านิยม ทักษะคนต จะเห็นได้ว่า ลักษณะของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวย่อมจะมีแตกต่างกันไปนอกจากวิธีการอบรมเลี้ยงดูบุตรอาจส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุตรกับบิดามารดาแล้ว อาจมีปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ดังกล่าว เช่น วิธีการดำเนินชีวิตสมัยใหม่ในสังคมเมือง ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ขนาดของครอบครัว สิ่งแวดล้อมภายในบ้าน การแตกแยกของครอบครัว เป็นต้น

ความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของวัยรุ่น มักจะขึ้นอยู่กับค่านิยม (Value) ที่แต่ละคนยึดถือค่านิยมในกลุ่มที่คนเข้าร่วมด้วย ในวัยรุ่นจะมีความต้องการใหม่ๆ เกิดขึ้นเพิ่มเติมจากวัยเด็กหลายอย่าง ซึ่งเป็นไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย และอารมณ์ของเด็ก ความต้องการที่สำคัญ 8 ประการ (วิทยา นาควัชระ, 2537, น.251-255) คือ

1. ต้องการความรัก เด็กวัยรุ่นต้องการความรักจากบุคคลหลายฝ่าย เช่น จากพ่อแม่ญาติพี่น้อง จากครู จากเพื่อน ทั้งเพื่อนเพศเดียวกันและต่างเพศ การต้องการความรักนี้อาจเป็นเพราะตัวเองคิดว่ามีความสนใจและรักตัวเองน้อยลง ซึ่งเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย อารมณ์ และจิตใจที่ไม่ค่อยมั่นคง ไม่มั่นใจในตัวเองคิดว่าคนอื่นจะมองไม่เห็นสิ่งเหล่านี้ จึงอยากเรียกร้องให้เขารักและสนใจตัวเองมากขึ้น

2. ความต้องการอยากรู้และทดลองเกี่ยวกับเรื่องเพศ เด็กวัยรุ่นจะมีความสนใจในเรื่องเพศและเพื่อนต่างเพศ เป็นวัยที่ต้องการความรู้ความเข้าใจทางเพศอย่างถูกต้อง ถ้าถูกกีดกันจะแสดงออกทางอ้อมโดยการปิดบัง หรือโดยการหาความรู้อย่างไม่ถูกวิธี นอกจากความสนใจแล้ว

เด็กวัยรุ่นยังอยากทดลองเกี่ยวกับเรื่องเพศด้วย เพราะเป็นวัยที่สนใจเพื่อนต่างเพศ จะรักแบบหลงใหลใฝ่ฝัน หรือเป็นความรักแบบรุนแรง ไม่ค่อยมีเหตุผล

3. ความต้องการอิสรภาพมากขึ้น สำหรับความต้องการอิสรภาพนั้น จะรุนแรงมากในวัยนี้ เด็กวัยรุ่นต้องการเป็นตัวของตัวเอง ต้องการตัดสินใจ วางแผน วางโครงการของชีวิตและอยากลงมือทำด้วยตัวเอง จะไม่ชอบให้ผู้ใหญ่มากำกว่าภายในชีวิตของตน และมักคิดว่าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจความต้องการของตน

4. ความต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคมวัยนี้เป็นวัยที่อยากให้สังคมยอมรับหรือชมเชย อยากมีชื่อเสียง อยากเด่น อยากดัง อยากรับผิดชอบในกิจกรรมบางอย่างเพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่ก็ทำได้สำเร็จค่อนข้างยาก เพราะขาดระบบในการทำงาน ขาดวิจรรย์ญาณในตัวเองเท่านั้น ผู้ใหญ่จะต้องหาสาเหตุแห่งปัญหา และหาทางแก้ไข

5. ต้องการรวมกลุ่ม สำหรับวัยนี้เพื่อนมีความสำคัญมาก เป็นวัยที่อยากให้เพื่อนยอมรับจึงทำตามเพื่อนแม้บางครั้งจะขัดกับความรู้สึกส่วนตัวก็ตาม

6. ต้องการประสบการณ์ใหม่ๆ ความต้องการนี้จะรุนแรงมากในวัยรุ่น เช่น ต้องการคบเพื่อนใหม่ๆ ต้องการทดลองทำสิ่งต่างๆ ตามเพื่อน เช่น การเดินขบวน การติดสิ่งเสพติด การแต่งกายแปลกๆ

7. ต้องการมีอนาคต ต้องการมีความสำเร็จ วัยรุ่นเป็นวัยที่เริ่มสนใจอาชีพต่างๆ อยากรับผิดชอบ อยากพึ่งตนเอง มีจุดหมายในอนาคต มีการวางแผนว่าสำเร็จการศึกษาแล้วจะประกอบอาชีพอะไร

8. ต้องการแบบอย่างที่ดีถึงแม้วัยรุ่นจะชอบความเป็นอิสระ แต่ก็ยังอยากได้คำแนะนำจากผู้ใหญ่ที่ดี อยากเลียนแบบผู้ใหญ่ ซึ่งจะเห็นได้จากเด็กชายที่ต้องการพ่อมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต เด็กหญิงก็ต้องการแม่เช่นกัน ฉะนั้น ผู้ใหญ่จึงต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็ก ต้องคอยนำทาง คอยตักเตือนเมื่อเด็กทำผิดและให้รางวัลเมื่อทำดี

ความต้องการดังกล่าวทั้ง 8 ข้อนี้ จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ใหญ่ที่จะต้องเข้าใจและยอมรับถึงลักษณะทางธรรมชาติของเด็กวัยรุ่นบ้าง ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เด็กวัยรุ่นได้พัฒนาความคิดความสามารถ และจะช่วยลดปัญหาช่องว่างระหว่างวัยอีกด้วย

แนวทางที่ผู้ใหญ่จะช่วยเหลือนั้น วิทยา นาควัชร (2537, น.257-258) กล่าวไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. ให้ความรักแก่เด็ก เนื่องจากเด็กวัยรุ่นต้องการความรัก ความอบอุ่นและความมั่นคงในชีวิต ถ้าผู้ใหญ่สามารถให้สิ่งเหล่านี้แก่เด็กได้ จะทำให้เขาเกิดความมานะพยายามให้เกิดพลังใจที่จะทำงานให้ประสบผลสำเร็จ

2. ปลุกฝังและถ่ายทอดค่านิยมที่เป็นการปฏิบัติ ผู้ใหญ่ควรสอนให้เด็กวัยรุ่นรู้จักการช่วยตัวเอง มีความรับผิดชอบ รู้จักสิทธิและหน้าที่ ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และระเบียบวินัย ทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม รู้จักเสียสละไม่นิยมความฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อ รู้จักประหยัด ฯลฯ โดยผู้ใหญ่ทำตัวเป็นแบบอย่างให้เด็ก

3. การให้การยอมรับ เป็นวิธีการสำคัญที่ผู้ใหญ่พึงปฏิบัติต่อเด็กวัยรุ่น การยอมรับไม่ได้หมายความว่า จะเห็นด้วยกับการกระทำที่ไม่ถูกต้องกับการกระทำของเด็ก แต่หมายถึงว่าผู้ใหญ่ต้องเข้าใจความคิดที่เป็นเหตุเป็นผลหรือมีประโยชน์ เข้าใจถึงความรู้สึกของเด็กในขณะนั้น เห็นใจให้กำลังใจและให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่เขา ไม่แสดงความรังเกียจต่อความผิดของเด็ก ยอมรับว่าเด็กวัยรุ่นทุกคนมีปัญหา แต่จะมากหรือน้อยเท่านั้น ผู้ใหญ่จะต้องหาสาเหตุแห่งปัญหา และหาทางแก้ไข

4. ไม่ควรบังคับควบคุมเด็กเกินไป ควรให้อิสระบ้าง พร้อมทั้งแนะนำว่าอะไรควรไม่ควร เช่น ในเรื่องเพศ ไม่ควรจะปิดบังหรือห้ามปรามเด็ก เพราะการทำเช่นนั้น เท่ากับเป็นการยั่วยุให้เด็กกระทำผิด ผู้ใหญ่ควรให้ความรู้พอสมควร เปิดโอกาสให้เด็กได้พบกับเพื่อนต่างเพศบ้าง ทั้งนี้โดยอยู่ในความสอดส่องดูแลของผู้ใหญ่ ในเรื่องการเข้ากลุ่มกับเพื่อน ๆ ก็เช่นกัน ถ้าไม่เป็นการชักนำไปในทางที่เสียหาย ก็ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้พบปะสังสรรค์กันบ้างตามสมควร

อาจสรุปได้ว่าวัยรุ่นเป็นวัยที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ร่างกายเจริญเติบโต ลักษณะทางเพศปรากฏเด่นชัด การทำงานของระบบประสาทและอวัยวะภายในมีผลต่อความเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก ในด้านอารมณ์ เด็กวัยรุ่นจะมีอารมณ์รุนแรง แสดงความรู้สึกเปิดเผยและตรงเกินไป มีความขัดแย้งกับผู้ใหญ่ แยกตัวในบางครั้ง ต้องการพึ่งตนเอง ไม่เห็นด้วยกับกฎเกณฑ์ของบ้าน วิตกกังวลในข้อบกพร่องเกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาของตนเอง สนใจบุคลิกภาพของตนเองอารมณ์ที่พัฒนามากในวัยรุ่น ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว และความรัก สำหรับการพัฒนาทางสังคมนั้น เด็กวัยรุ่นต้องการเข้ากลุ่ม ต้องการให้กลุ่มยอมรับ ชอบเลียนแบบเพื่อน และคนเด่นคนดัง การเลือกคบเพื่อนจะพิถีพิถันขึ้นในวัยรุ่นตอนกลาง เด็กวัยนี้จะชอบเที่ยวเตร่ หาความรู้แต่งกายตามสมัยนิยม ส่วนพัฒนาการทางปัญญานั้นเด็กวัยรุ่นจะสามารถใช้ความคิดของตนเองได้อย่างมีเหตุผล ออกความคิดเห็นร่วมกับผู้อื่น รู้จักมองตัวเอง และจะเรียนรู้จากวิธีลองผิดลองถูก รู้จักการปรับตัว ส่วนการพัฒนาทางเพศนั้น เด็กวัยรุ่นจะพยายามปรับตัวให้มีพฤติกรรมทางเพศเป็นที่

ยอมรับของสังคม ส่วนใหญ่ในเรื่องความต้องการและความสนใจมีหลายอย่าง เช่น ต้องการความรัก ต้องการอยากรู้ อยากทดลองในเรื่องเพศ ต้องการเป็นที่ยอมรับในสังคม ต้องการอิสรภาพ ต้องการพึ่งตัวเองและเป็นตัวของตัวเอง ต้องการรวมกลุ่ม ต้องการประสบการณ์ใหม่ ๆ ต้องการแบบอย่างที่ดี และจากความต้องการเหล่านี้ ผู้ใหญ่จะให้ความช่วยเหลือได้โดยให้ความรักแก่เด็ก ปลุกฝังและถ่ายทอดค่านิยมแนวใหม่ ให้การยอมรับ และไม่ควรรังคับควบคุมเด็กเกินไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักศึกษาลัทธิพุทธการปฏิบัติจิตวิทยาฝ่ายอำนวยการ (2545) ศึกษาเรื่อง วิกฤตปัญหา ยาเสพติดในกลุ่มเยาวชนกับความมั่นคงของชาติ ได้สรุปว่า ปัญหา ยาเสพติด ในกลุ่มเยาวชนมีแนวโน้มแพร่ระบาดมากขึ้นมีเยาวชนซึ่งกำลังศึกษากว่าร้อยละ 50 เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด (รวมทั้งเหล้าและ บุหรี่) เกิดจากการจัดหายาเสพติดกระทำได้ง่าย และระบบการบริหารจัดการที่มีอยู่ยังไม่สามารถ แก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควรโดยเฉพาะในสถานศึกษา

ธนพร พรหมไวยาร (2548) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเยาวชนในกิจกรรมการพัฒนา ชุมชน:กรณีศึกษาตำบลแม่กรณ์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย สรุปว่า ระดับการมีส่วนร่วมของเยาวชน ในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับน้อย ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่การเป็นสมาชิกกลุ่ม การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย การรับรู้ถึงปัญหาของชุมชน

องค์การแพลนแห่งประเทศไทย เขตอำเภอนากลาง จังหวัดหนองบัวลำภู (2547) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเยาวชนในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย เหตุผลเนื่องจาก กำลังอยู่ในวัยศึกษา มีเวลาจำกัดในการเข้าร่วม เห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนเอง ผู้ปกครองไม่อนุญาต ไม่อยากเห็นผู้ใหญ่ทะเลาะกันเวลามีการจัดประชุม

ถนัด ไบยา และ คณะ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง สถานภาพและการพัฒนาเครือข่ายองค์กร ชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จังหวัดน่าน สรุปว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการ แก้ไขปัญหายาเสพติดที่สำคัญ คือ ผู้นำและภาวะผู้นำ จะต้องเป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นคนที่ติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นรู้เรื่องเป็นที่ยอมรับของสมาชิก ขณะเดียวกันต้องมีแรงสนับสนุนที่แรง และต่อเนื่องคือ ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนและแรงสนับสนุนจากองค์กรภายนอก จึงจะทำให้ เกิดการทำงานที่เป็นเครือข่ายที่สำเร็จ